

SOLTÉSZ MÁRTON

Moszkovita versus nemzeti

Megjegyzések Papp István Szabó Dezső

temetése és a Rajk-per című tanulmányához

SOLTÉSZ MÁRTON (1987) Budapest

Várva várt tanulmánykötet látott napvilágot 2020 nyarán az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és a Kronosz Kiadó gondozásában. A levéltár 2019. május 22-i, *A Rajk-per éve: közelítések 1949-hez* című konferenciájának előadásából Takács Tibor szerkesztett reprezentatív kiállítású könyvet. A gazdag anyagból lényeglátó alaposágával, merész föltételezéseivel egyaránt kiemelkedik Papp István dolgozata,¹ amely Szabó Dezső földi maradványainak sorsán keresztül mindaddig ismeretlen vagy elhanyagolt politika- és kultusztörténeti összefüggésekre világít rá. Úgy tűnik, az MMA MMKI 2019. október 28–29-i Szabó Dezső-konferenciájának előadója, *A magyar népi mozgalom történetének szerzője átfogó monográfiát tervez Az elsodort falu írójáról*.

Úttörő értelmezése szerint a hajdani belügyminiszter elleni koncepciók eljárás és a kommunisták népi szárnya körében is komoly népszerűségnek örvendő írófejedelem gyors és határozott, a nyilvánosság teljes kizárásával lebonyolított újratemetése üzenetértékű gesztus volt. Jelzés a Magyar Nemzeti Függetlenségi Népfrent romjain 1949. február 1-jén megalakuló MFN azon tagjainak, „akik valamiféle nemzeti kommunista, külön utas politikai irányvonallal rokonszenveztek vagy rokonszenvezhettek volna”; figyelmeztetés Darvas József, Donáth Ferenc, Erdei Ferenc, Haraszi Sándor, Kádár János, Kállai Gyula, Losonczy Géza, Veres Péter és mások számára. Vagyis Rákosi Mátyás, a Magyar Függetlenségi Népfrent elnöke Rajknak, a pártszövetség titkárának 1949. május 30-i letartóztatásával és a NÉKOSZ július 10-i megszüntetésével lényegében egyértelművé tette, hogy az a kisgazda, szociáldemokrata és parasztpárti gyökerekből táplálkozó progresszív magyar baloldali hagyomány, amelynek hű ápolói és tolmácsolói ekkor és a későbbiekben is a népi írói mozgalom tagjai voltak, egyszer s mindenkorra száműzetik a magyarországi szocializmus föl- és kiépítésének programjából.

Papp István kitűnő érzékkel diagnosztizálja azt a szemléletmódosulást, amely az MKP részéről 1946–47 fordulóján lezajlott, s amelynek nyomán a Szabó Dezső-életmű iránt fogékony eszmei alapállás, értelmiségi attitűd reakciós bélyeget nyert,

amennyiben mindaz, ami *Az elsodort falu* írója és a népiek gondolati örökségéből a koalíciós időkben még a haladó nemzeti hagyomány részét képezhetett, 1949-re minden kétséget kizáróan a szovjet típusú diktatórikus berendezkedés kerékkötőjévé vált. Már Lukács György 1947. december 5-én, a NÉKOSZ Akadémiáján elhangzott, *A népi irodalom múltja és jelene* című előadása kategorikusan három csoportba sorolta a „népieket” – szövetségeseiket, meggyerendőket és ellenségeket különböztetve meg.² A '47-ben kezdődő Rákosi-féle „kiszorítósdi” – amelynek 1949-ben maga Lukács is áldozatává válik – klasszikus példája annak, miként állítható a doktriner kritikusi vélemény – az ideológia aprópénzére váltva – az adminisztratív hatalmi gyakorlat szolgálatába. Mint ismeretes, az ellenzéki pártok felszámolását, a totális politikai hatalom megragadását követően „Sztálin legjobb magyar tanítványa” – a szovjet kirakatpercek mintájára – hazánkban is koholt eljárások, kínvallatások és brutális politikai gyilkosságok sorozatát indította el.

A hatalom belső köreiben ugyanez irgalmatlan gyorsasággal zajlott le moszkovita és anyaországi kommunisták szétválása: Rákosi, Gerő, Farkas és Révai mellől eltűntek az illegalitás, a második világháborús ellenállás és zsidómentés karizmatikus figurái, a spanyol polgárháború hősei, a magyar munkásmozgalom régi harcosai. S a diktatúra darálója senkit sem kímélt. Így az illegalitás és az ellenállási mozgalom felől érkező, majd a belügyminiszteri székben Rajk Lászlót követő (sőt, elődje beismerő vallomásának kicsikarásában tevéleges szerepet vállaló) Kádár János sem kerülhette el sokáig sorsát: 1951 májusában letartóztatták, majd koncepciók perben börtönbüntetésre ítélték. A magyar munkásmozgalom meghatározó figurái 1949 és 1954 között vagy rács mögött ültek – mint az '56 utáni időszak kulturális életét irányító Aczél György –, vagy félreállítva várták Rákosi tündöklésének végnapjait.

E sajátos fénytörésben látszik csak igazán, hogy a reformmozgás nagy letéteményese miért éppen Nagy Imre volt – az a Nagy Imre, aki moszkovita-ként is vállalta a magyar népi mozgalom iránti kötődéseit, aki kegyvesztve-félreállítva (1949), mi-

niszterelnök-helyettesként és begyűjtési miniszterként (1952), majd miniszterelnökként (1953–1955), egyetemi tanárként és szakíróként kitartóan dolgozott egy, a sajátosan magyar viszonyokra szabott agrárszocializmus fölépítésének programján. Amint snagovi fogva tartása idején (1956–1957) született följegyzéseiben olvasható: „A magyar tragédiának az a lényege, hogy a szocializmus és a nemzeti függetlenség eszméje szembekerültek egymással. A magyar felkelés alapvető értelme az volt, hogy megkeresse és megtalálja ennek az ellentétnek a megszüntetését, és megteremtse a két-egységét, teljes összhangját.”³ Miközben nyilvánvaló, hogy Nagy Imre kríziskezelő politikája – amelyet 1953-ban Moszkvában még maga Berija szentesített –, valamint a magyar forradalom céljai és eszméi közé nem tehető egyenlőségjel, látnunk kell egyúttal a forradalom miniszterelnökének mély emberi és eszmei csalódását a szovjet rendszerben. „Elárultam, de nem az eszmét, hanem a rendszert, amely elárulta az eszmét” – jegyezte föl Snagovban.⁴

Csakis így érthető meg, miért kellett a november 4-én szovjet tankok védelmében visszaérkező (immáron „moszkovita”) Kádárnak elpusztítania az 1956-os forradalom – magyarságában erkölcsi és politikai értelemben egyaránt megerősödött – miniszterelnökét, s az ifjúkori nosztalgiáitól haláláig nem szabaduló Szabó Dezső-hívőnek, Király Istvánnak még ugyanebben az esztendőben, 1958-ban az alábbi sorokkal bélyegeznie – s óvnia – meg a népi írók csoportját: „a »népi« írók mozgalma jelentős szépirodalmi tevékenységet felmutató politikai mozgalom, amelynek alapvető eszmei jellemvonása egy erős nacionalizmussal telített »harmadikutas« koncepció az imperializmus és a szocializmus világméretű küzdelmében, egy nem létező harmadik útnak, a »külön magyar útnak« hamis illúziója”.⁵ Szükségszerű volt így nézve Nagy Péter 1964-es Szabó Dezső-monográfiája, amely a „legnemesebb” európai antiszemita hagyományokat meghonosító ideológusként leplezte le hőst. (Az MTA Irodalomtörténeti Intézetének gondozásában megjelent mű 1951 és 1962 között belügyi szolgálatra kényszerített szerzője egy 1992-es naplójegyzetében drámai erővel mondta ki: személyes sorsában a törés ott következett be, „hogy ’56 novemberében szétlőtték egy emberi szocializmus reményét; rá vagy másfél évre a szimbólumát is felakasztották Nagy Imre személyében”.⁶)

És végül törvényszerű volt Király István 1986-os nagy ívű Szabó Dezső-tanulmánya is, amely a Király-személyiség mélyén lüktető feloldhatatlan ellentmondás, a *kommunista magyarság* és a *szovjet internacionalizmus* eszme- és politikátörténeti viszonyának-viszályának hű dokumentuma lett.⁷ Jellemző tény, hogy Király perújító dolgozata, amely mögött a megértés, a korántsem kritikátlan történelmi „rehabilitáció” szándéka húzódott meg, az Alföld hasábjain 1986–87-ben kibontakozó vita során éppen jobbról kapott kíméletlen kritikát. (Nagy Péter ekkor már nyílt levélben utasította vissza a hozzászólás lehetőségét.) Naplója és kései nyilatkozatai alapján Király helyesen érzékelte a Szabó Dezső-kultusz újjáéledésének kockázatait; az életművet a kultusszal szembeállító-szembeállító sorai azonban süket fülekre találtak. Eszme- és irodalomtörténeti értelemben is fontos pillanathoz érkeztünk tehát, amennyiben Papp István dolgozatát e rendkívül összetett problémakör szakszerű elemzésére irányuló kísérletként fogjuk fel. Csupán őszinte reményeinket fejezhetjük ki, hogy Gróh Gáspár 2020-as irodalomtörténeti tanulmányát⁸ követően hamarosan kézbe vehetjük történész kollégám levéltári forrásokon nyugvó, eszme- és politikátörténeti megalapozású Szabó Dezső-monográfiáját is.

JEGYZETEK

¹ Papp István, *Szabó Dezső temetése és a Rajk-per = A Rajk-per éve: közelítések 1949-hez*, szerk. Takács Tibor, ÁBTL–Kronosz, Budapest, 2020 (Közelmúltunk Hagyatéka), 109–136.

² Lukács György, *A népi irodalom múltja és jelene*, Valóság, 1948/2, 88–102.

³ Nagy Imre, *Snagovi jegyzetek: Gondolatok, emlékezesek 1956–1957*, szerk. SZÁNTÓ László, VIDA István, bev. KENDE Péter, jegyz., tan. VIDA István, Gondolat, Budapest, 2006, 127.

⁴ Idézi: IOANID Ilona, *Töprengések Nagy Imréről*, Múltunk, 2005/2, 147. Lásd még: KAHLER Frigyes, M. Kiss Sándor, RIBA András, *A snagovi tükör: Ecsetvonások a politikus pályaképehez*, Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2019. (Az idézett mondat a 2006-os budapesti kiadásban nem szerepel.)

⁵ A „népi” írókról: *Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalása*, Társadalmi Szemle, 1958/6, 38.

⁶ NAGY Péter, *Kósza jegyzetek: Napló 1992–2010*, 1992. december 2-i bejegyzés. Kéziratban, a szerző tulajdonában.

⁷ KIRÁLY István, *Az ellentmondások írója: Szabó Dezső I–III.*, Alföld, 1986/9, 10., 11.

⁸ GRÓH Gáspár, *Szabó Dezső: Kivezetés a szépirodalomtól*, MMA, Budapest, 2020.